

TKACH TAMARA

profesor, Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza, Rzeszów, Polska

ORCID: 0000-0001-5290-539

KOVERZNEVA ANNA

Melitopol Institute of State and Municipal Administration of Classical Private University, Melitopol

ORCID: 0000-0003-4379-3090

OSOBLIWOŚCI WIEKOWE STANU PSYCHICZNEGO I OSOBISTEGO OSOBY DOROSLEJ

T. Tkach, A. Koverzneva

WIKOWI OSOBLIWOSTI PSYCHICZNEGO TA OSOBISTICZNEGO STANU LUDZIEJ STARSZEGO WIKU

У сучасному світі спостерігається збільшення середньої тривалість життя людини, що актуалізує питання оновлення схем вікових періодизацій. У статті проаналізовані сучасні періодизації психічного розвитку особистості, визначено межі вікових стадій дорослості. Метою дослідження було проаналізувати наявні в психологічній літературі схеми вікової періодизації і виявити сучасні тенденції змін між основними етапами онтогенезу.

Ключові слова: *дорослість, вікові кризи, особистість, життєвий цикл, періодизація психічного розвитку, онтогенез людини.*

Wprowadzenie

Dorosłość jest najdłuższym okresem w życiu człowieka. Można więc oczekiwać, że wiele się w tym czasie dzieje. Rzeczywiście, gdyby rozważać etap dorosłości od końca okresu dorastania do okresu starości, to można by powiedzieć, że łączy on te dwa kontrastowo odmienne etapy życia. Jest to etap w życiu człowieka, w którym następują najważniejsze zmiany, z pewnością jest to czas decydujący o całościowej ocenie jakości i bilansu życia. Zmiany mentalne, dynamika osobowości i wyzwania, przed jakimi staje człowiek od trzeciej do siódmej, ósmej dekady swych lat sprawiają, że jest to okres, w którym podejmuje on ważne decyzje, oraz mają miejsce istotne wydarzenia. Czynnikiem inicjującym zmiany jest właśnie czas. O ile młodość, w tym dorastanie i dojrzewanie determinują zmiany, a starość wiąże się z koniecznością nadążania za nimi, to dorosłość jest czasem, kiedy zmiany (niewymuszone wydarzeniami) w największym stopniu mogą być pochodną intencjonalnej aktywności podmiotu. Świadomość upływającego czasu i odległej, choć ograniczonej perspektywy przyszłości inspirują do wyborów sprzyjającym rozwojowi osobowości dzięki podejmowaniu aktywności, która ma autorski charakter. Na kształt życia dorosłego mają wpływ decyzje podjęte w okresie kształtowania się tożsamości, ale to przede wszystkim człowiek podatny jest na zmiany, które zależą od tego, jak postrzega własne

zadania i szanse, jak wyznacza kierunki swej aktywności i rozwoju, jakie ma wreszcie ideały, plany i dążenia, jakich dokonań od siebie oczekuje. Poza przypadkami życia zdeterminowanego pewnymi wydarzeniami (historycznymi lub osobistymi) dorosłość jest okresem szans dla autokreacji.

Obszary dorosłości

Jeśli odrzucimy wąskie i w znacznej mierze deterministyczne spojrzenie na ludzkie życie proponowane przez koncepcje psychodynamiczne i z dystansem potraktujemy naiwną koncepcję samorozwoju propagowaną przez psychologię humanistyczną, wówczas życie dorosłe będzie się jawić jako okres kilkudziesięciu lat, w którym kolejne wydarzenia i decyzje zazębiają się, wynikają jedne z drugich, otwierając nowe możliwości i pozwalając stawiać nowe cele. W zależności od tego, jaką poznawczą wizję siebie, świata, innych ludzi i wzajemnych powiązań człowiek wytworzył i jak przebiega sprzężenie zwrotne między jego świadomością a światem, w którym uczestniczy – czyli jak postrzega i rozumie siebie, świat, innych i wzajemne relacje - kreuje nowe cele, wybiera pewne formy aktywności, przeżywa określone uczucia.

W naszym kręgu kulturowym zwykło się przyjmować, że dorosłość rozpościera się między 20 – 25 rokiem a 65 – 85 rokiem życia i dzieli się na trzy okresy: wczesną, średnią i późną. Dla klarowności obrazu przytaczam tylko dwie klasyfikacje wieku dorosłego. Wczesna dorosłość to okres między 20 a 40 rokiem życia, średnia między 40 a 60; późna powyżej 60 roku życia (Костюк, 1989; Элкінд, 1996; Эриксон, 1996). Czasem granice późnej dorosłości są przesuwane, zazwyczaj poszerzane, zwłaszcza w sytuacji wydłużania się życia ludzkiego lub kariery zawodowej na przykład w szkolnictwie wyższym. Mówimy wówczas o późnej dorosłości, lokalizując ją dopiero po ukończeniu 70 – 75. roku życia.

Dla klarowności ujęcia granice w latach są potrzebne, niemniej jak uczy prosta obserwacja życia, równie dobrze można spotkać 30-letniego młodzieńca lub dziewczynę, co 50-letniego staruszka czy staruszkę. Dlatego nie sztywne (ani elastyczne) kryteria wieku biologicznego, ale konstruowane na innej zasadzie i znacznie bardziej giętkie kryteria psychospołecznej dojrzałości mogą decydować o dorosłości.

O granicach poszczególnych okresów w życiu konkretnego człowieka decyduje nie wiek biologiczny, choć nie można go oczywiście pominąć, ale rodzaj interakcji między osobą a środowiskiem, jej wiodące parametry to styl życia, rodzaj realizowanych zadań i biologiczna kondycja organizmu. Dlatego można wchodzić w dorosłość, mając 18, 25, 30 lub nawet 35 lat, podobnie jak „wychodzić” z niej, mając 40, 55, 70, a nawet 85 i więcej lat. „Dorosłość oznacza czas, w którym młody człowiek może realizować wybrany przez siebie styl życia i określić swoje miejsce w otaczającym świecie” (Turner, Helms, 1999).

Zjawisko dorosłości w ujęciu teoretycznym

Pisząc o dorosłości, trzeba najpierw określić przedział czasowy, którego dotyczy. Dorosłość to najprościej rzecz ujmując, najdłuższy okres rozwojowy obejmujący kilkadziesiąt lat, rozciągający się między dorastaniem a starością. Rozległość i granice tego okresu w znacznym stopniu zależą od czynników biologicznych, demograficznych i socjokulturowych, warunkujących długość życia i tempo procesów starzenia się oraz regulacje prawne dotyczące na przykład wieku emerytalnego. Kogo i w jakich okolicznościach życiowych uznajemy za osobę dorosłą, zależy też od tradycji i norm kulturowych.

Według wielu ujęć rozwojowych późna dorosłość jest synonimem starości. Nie sądzę, by używanie eufemizmów było w tej kwestii właściwą praktyką. O ile wczesna dorosłość to okres podejmowania ról życiowych charakterystycznych dla człowieka dorosłego, średnia - oznacza pełną aktywność zawodową i społeczną, natomiast określenie „późna dorosłość” można odnieść do okresu, kiedy większość ról zawodowych i społecznych została zamknięta, ale osoba jest jeszcze fizycznie sprawna i samowystarczalna, innymi słowy nie potrzebuje pomocy. A zatem byłby to okres poprzedzający starość, dla której znamienne jest wycofanie z aktywności typowej dla człowieka dorosłego, ograniczenie sprawności i samodzielności oraz na ogół znaczne problemy zdrowotne. Późna dorosłość implikuje aktywność fizyczną, psychiczną i społeczną; starość – wycofanie z aktywności, konieczność pomocy lub opieki oraz najczęściej jakiś stopień niepełnosprawności.

Długość życia człowieka z roku na rok wzrasta. Obecnie na świecie średnia długość życia wynosi 67 lat i zwiększa się o 3 miesiące na rok, co jest związane z postępowaniem cywilizacyjnym, rozwojem medycyny i polepszaniem się standardów życia.

Jak zauważył Peter Ellwood, seniorzy obecnie nie tylko żyją coraz dłużej, lecz także cieszą się coraz lepszym zdrowiem. To zasługa przede wszystkim rozpowszechnienia zdrowego stylu życia, który przyczynia się do obniżenia stopnia zagrożenia zachorowania na raka, cukrzycę czy chorobę wieńcową. «Udowodniliśmy, że prowadzenie zdrowego stylu życia dla naszego stanu zdrowia po sześćdziesiątce jest o wiele skuteczniejsze niż jakakolwiek tabletki» – mówi Ellwood.

Wczesne propozycje teoretyczne a współczesne wyzwania

Wśród teorii, które w największym stopniu przyczyniły się do przełamania podejścia reprezentowanego jeszcze kilkadziesiąt lat temu, że rozwój człowieka kończy się wraz z zakończeniem dorastania, były koncepcje zaproponowane przez Charlotte Buhler, G. Kostuka i Erika H. Eriksona (Buhler, 1935; Костюк, 1989; Vygotskij, 2005; Эриксон, 1996; Юнг, 2001). Koncepcja Buhler stanowiła uogólnienie badań nad fazami rozwoju człowieka, natomiast teorie Junga i Eriksona wyrosły z tradycji psychodynamicznego pojmowania osobowości i obydwie dość istotnie

poza tę perspektywę wybiegały oraz miały znaczny wpływ na współczesną psychologię biegu życia. Różnice między nimi wynikają z odmiennego sposobu pojmowania rozwoju w trakcie życia człowieka. Według Erika Eriksona stadia rozwoju psychoseksualnego opisane przez Freuda nie odpowiadają temu, co dzieje się na styku osobowość - kultura. W trakcie całego życia, a nie tylko w dzieciństwie, jak sądził Freud, człowiek staje wobec wyzwań rozwojowych, które wymagają rozwiązania pewnego problemu typowego dla danego okresu, co istotnie zmienia sposób adaptacji i pozwala podjąć zadania przypadające na dany okres oraz zbudować podstawę dla kolejnych zmian rozwojowych w następnych okresach krytycznych.

Carl Jung natomiast potraktował rozwój biologiczny i wynikające stąd problemy psychologiczne jako zaprogramowany wzorzec typowy dla wszystkich przedstawicieli gatunku. To, co dzieje się najciekawszego w rozwoju człowieka, to przejście od zmian wyznaczonych programem, do świadomej aktywności jednostki, rozumiejącej swą niepowtarzalność i autonomię, a zarazem stojącej wobec najważniejszego wyzwania - przygotowania się do kresu życia. Wyzwanie rozwojowe przypadające „w połowie życia” człowieka wynika ze sposobu pojmowania siebie i świata w warunkach, które nie stwarzają przymusu, a wprost przeciwnie uwalniają spod presji zadań wyznaczanych biologicznym lub psychospołecznym rozwojem- Proces opisany jako indywiduacja intensyfikuje się „po połowie życia” i obejmuje świadomy wysiłek kształtowania Ja w kierunku zbieżnym z ideałem osobowości, wyrażonej archetypem mandali - pełni. Tym samym twórca psychologii anali' tycznej wprowadza lub może tylko uwypukla nową kategorię rozwojową — świa' domość i odpowiedzialność związaną z kształtowaniem własnego życia i rozwojem osobowości. Teoria Junga skupia się na rozwoju osobowości człowieka dorosłego, wskazując wiek średni jako punkt przełomowy. Teoria ta odegrała wiodącą rolę w zakresie koncepcji kryzysu połowy życia (Юнг, 2001).

Podobną rolę jak myśl Junga, odegrała teoria psychospołecznego rozwoju Erika H. Eriksona, w dużym stopniu inspirując rozwój koncepcji psychologii biegu życia. Dotyczy ona całego życia i opisuje osiem przełomowych okresów, od wczesnego dzieciństwa po starość. Jest więc koncepcją całościową. Teoria rozwoju ego Eriksona zakłada, iż skutki rozwiązania każdego kolejnego kryzysu przyczyniają się albo kładą cieniem na sposobie rozwiązania kolejnego kryzysu. W każdym z nich człowiek staje wobec wyzwania rozwojowego, które wymaga opanowania nowych umiejętności i rozwiązania określonego problemu. Jak pisał Erikson: «rozwój psychospołeczny przechodzi przez pewne krytyczne etapy - przy czym «krytyczny» oznacza punkty zwrotne, momenty rozstrzygające pomiędzy Postępem a regresją, integracją a opóźnieniem». Dodajmy, że sposób rozwiązania danego kryzysu rozwojowego nie tylko rzutuje na kolejne, ale też kolejne wyzwania rozwojowe mogą sprzyjać nadrobieniu braków z przeszłości. Najbardziej znany z koncepcji

Eriksona jest kryzys tożsamości. Ma on przemożny wpływ na wybory dokonywane w przededniu dorosłości, których skutki mogą trwać przez resztę życia. Podobnie zresztą jak skutki kryzysów dziecięcych czy typowego dla początku dorosłości kryzysu intymność- izolacja, w wyniku którego człowiek wybiera bliski związek z drugą osobą albo inną formę życia dorosłego (Эриксон, 1996).

Okresu kryzysowe jednostki

Stadia rozwojowe, na które przypadają kolejne okresy przełomu, mają związek z biologicznym i psychospołecznym dojrzewaniem człowieka. Po przejściu każdego okresu kryzysowego jednostka rozwija pewną cnotę, czyli taką właściwość psychiczną, która będzie ją charakteryzować w dalszym życiu i warunkować skuteczną realizację zadań przypadających na ten czas. Decyduje ona również o zdrowiu psychicznym albo zaburzeniach, jeśli nie zostanie prawidłowo ukształtowana. Sekwencja okresów przełomowych polega na tym, że warunkiem rozwiązania kolejnego kryzysu jest rozwiązanie kryzysu poprzedniego. Jednocześnie problemy typowe dla wcześniejszych przełomów powracają w jakimś stopniu przy okazji następnych kryzysów. Oznacza to możliwość ich powtórnego przepracowania i ewentualnego nadrobienia strat, ale też ryzyko nakładania się problemów i zaburzeń. Tego rodzaju ciągłość w rozwoju człowieka – o ile teoria ta jest trafna – skutkuje koniecznością poznania całej historii życia, jeśli chce się dobrze zrozumieć aktualne funkcjonowanie człowieka. Jest więc tu zachowana ważna teza psychoanalityków – dorosłość zależy od dzieciństwa. Pierwszy kryzys – podstawowa ufność-nieufność w przypadku pozytywnego rozwiązania skutkuje równowagą między zaufaniem do ludzi i do siebie a zdrową nieufnością. Dzięki temu kształtuje się cnota nadziei. Negatywne rozwiązanie skutkuje wyobcowaniem i poczuciem oddzielenia od ludzi, możliwa jest też zniekształcona forma zaufania – kult idoli. Drugi kryzys – autonomia– wstyd i zwątpienie zmierza do opracowania samokontroli, z którą łączy się cnota woli. Samokontrola stanowi połączenie zdolności do swobodnego wyboru i nieskrępowanej ekspresji potrzeb z poczuciem wstydu. Brak rozwiązania kryzysu wywołuje trwałą niepewność i poczucie wstydu, ale też skłonność do osądzania ludzi i do uprzedzeń. Trzeci kryzys - inicjatywa-poczucie winy prowadzi do wypracowania cnoty zdecydowania. Chodzi o umiejętność stawiania sobie celów i zaangażowanie w ich realizację, co może być podstawą adaptacji w życiu codziennym, ale może też mieć oryginalny i twórczy charakter. Negatywne rozwiązanie powoduje paraliżujące poczucie winy albo bezrefleksyjne wcielanie się w role odbierające osobie jej indywidualność. Czwarty kryzys – pracowitość-poczucie niższości wiedzie do opracowania cnoty kompetencji. W wyniku jego rozwiązania człowiek jest zdolny używać swej inteligencji i umiejętności do realizacji różnych zadań i podejmowania aktywności celowej, dąży do perfekcji w opanowaniu

metod działania. Natomiast lęk przed aktywnością zadaniową i poczucie niższości pojawiają się w wyniku negatywnego rozwiązania kryzysu, podobnie jak usztywnienie działań w postaci nadmiernego przywiązania do form i czynności pozbawionych treści. Piąty kryzys — tożsamość-niepewność roli przypada na okres dorastania i prowadzi do opracowania cnoty wierności. Rozwiązanie tego kryzysu owocuje identyfikacją z wybranym systemem wartości, określeniem orientacji i ideałów życiowych, jak również opracowaniem klarownej koncepcji siebie. Tożsamość osobista implikuje oryginalną syntezę dążeń osobistych, gotowości do przystosowania się oraz innowacyjnej aktywności w środowisku społecznym. Brak pozytywnego rozwiązania prowadzi do wytworzenia się tożsamości negatywnej obejmującej cechy niepożądane społecznie; inną formą nieadaptacyjnego rozwiązania jest ślepe i bezwolne przywiązanie do idei traktowanej jako jedynie słuszna (totalizm). Opracowanie tożsamości jest sprawą fundamentalną dla podejmowania zadań życiowych, zdolności budowania trwałych i satysfakcjonujących związków małżeńskich i rodzinnych, życia według własnego planu i wizji przyszłości. Dzięki wierności wartościom i własnym dążeniom dochodzi do ugruntowania poczucia własnej wartości. Brak osiągnięcia tej cnoty (wierności) powoduje niespójne działania i wcielanie się w role bez ich odniesienia do jakiegoś systemu wartości — jest to pomieszanie lub rozproszenie tożsamości. Szósty kryzys — intymność—izolacja ma miejsce we wczesnej dorosłości, a podstawowe znaczenie ma rozwój zdolności do nawiązania trwałej więzi emocjonalnej z drugim człowiekiem, bez utraty poczucia tożsamości. Zdolność do zaangażowania we wzajemny intymny związek z drugą osobą oznacza wykształcenie cnoty miłości. Rozwija się również zdolność tworzenia wspólnoty, czy to w środowisku pracy, czy w kręgu przyjaciół lub rodziny. Brak rozwiązania tego kryzysu rodzi niebezpieczeństwo izolacji i niezdolność do tworzenia bliskich więzi uczuciowych albo wywołuje skłonność do zbiorowego narcyzmu w postaci elitarnych zamkniętych grup. Siódmy kryzys — generatywność—stagnacja, typowy dla wieku średniego, wiedzie do opracowania cnoty opiekuńczości, jego sens skupia się zatem na relacji z młodszym pokoleniem. Generatywność, lub inaczej produktywność, obejmuje troskę o innych, implikuje działania zmierzające do przekazywania wartości i zaszczepiania idei przedstawicielom młodego pokolenia, a także tworzenia dóbr materialnych i kreowania środowiska w sposób korzystny dla innych. Działania wynikające z postawy generatywnej przesycone są energią, odznaczają się wewnętrzną motywacją i wiążą się z otwartością, giętkością i twórczością myślenia, prospołeczną motywacją i altruizmem. Brak pozytywnego rozwiązania powoduje stagnację, która wyraża się nudą, wąskimi horyzontami intelektualnymi, sztywnością myślenia i egocentryzmem. Stan ten obrazuje zgeneralizowane poczucie braku zaangażowania na rzecz młodszych pokoleń, a w ślad za tym idzie

poczucie jałowości i bezwartościowości życia. Zniekształcona forma generatywności to z kolei nadużywanie władzy (autorytaryzm). Ósmy kryzys – integracja ego-rozpacz przypada na późną dorosłość i zmierza do opracowania cnoty mądrości, jednostka staje przed wyzwaniem integracji i akceptacji własnej historii życia, sukcesów i porażek, jak również przed zadaniem ostatecznego określenia celu i sensu życia. Pozytywne rozwiązanie tego kryzysu skutkuje wewnętrzną harmonią i przekonaniem, że życie było wartościowe i udane, dzięki czemu można spokojnie i z godnością przygotować się do jego kresu. Rozwiązanie negatywne oznacza smutek, depresję, a nawet rozpacz oraz silny lęk przed śmiercią. Wśród teorii i badań, które stworzyły podwaliny współczesnej psychologii biegu życia, nie sposób pominąć Charlotty Buhler (1935) jej publikacje z lat trzydziestych XX wieku dotyczyły zadań i celów w różnych okresach życia. Autorka, zwolenniczka badań jakościowych, wyróżniła pięć faz w życiu człowieka. W pierwszej jednostka rozwija wolę, tożsamość i umiejętność dokonywania wyborów. W drugiej dokonuje wstępnych wyborów celów życiowych. W trzeciej szczegółowo dookreśla i ostatecznie wybiera cele życiowe. W czwartej dokonuje przeglądu życia i reorientacji celów na pozostałą część życia. W piątej przeprowadza bilans życia - w jakim stopniu było ono dobre, wartościowe i przyniosło powodzenie w odniesieniu do wcześniejszych ambicji, wartości i celów. W takim ujęciu można wyraźnie odczytać założenia liniowości i ciągłości w życiu człowieka dorosłego. Tymczasem coraz więcej danych socjokulturowych i psychologicznych wskazuje na to, że ludzie częściej prowadzą działania wielotorowe, wybierają odmienne i niespójne dążenia; nie tyle je dookreślają i doskonalą, co zmieniają lub porzucają (Giddens, 2007a; Hermans, Dimaggio, 2007).

Zakończenie

Poznawcze podejście do osobowości pozwala postrzegać człowieka jako aktywny podmiot kształtujący swoją przyszłość stosownie do posiadanych przekonań. Intencjonalność jest też właściwością akcentowaną przez teorie cech, które opisują najbardziej ogólne tendencje behawioralne, jak ekstrawersja, ugodowość czy sumienność. Wyznaczają one sposoby najbardziej typowych zachowań, jednak nie określają ich kierunku wynikającego z motywacji. Psychologia współczesna traktuje człowieka dorosłego jako istotę, która podlega wielu uwarunkowaniom, zwłaszcza w warstwie biologicznej i opisywanej przez neuronaukę, jednak w zakresie zachowań podlegających racjonalnym wyborom w dużej mierze wolnej i odpowiedzialnej. Te antropologiczne właściwości mogą ujawnić się najpełniej w życiu dorosłym.

Ujęcie rozwojowe, typowe dla psychologii biegu życia pozwala rozumieć dorosłość i zachodzące w jej trakcie zmiany w kategoriach odpowiedzi jednostki na wyzwania i zadania związane z prokreacją i

wychowaniem, pracą i samorealizacją, motywacją osobistą i prospołeczną, kształtowaniem środowiska i uczestniczeniem w nim. Skoro właściwością biegu życia jest temporalny kontekst aktywności ludzkiej, to akcent pada na kwestie stałości i zmiany oraz ciągłości (i ewentualnie nieciągłości) w rozwoju człowieka w zakresie doświadczeń, przekonań, preferencji, postaw, uczuć i zachowań. Temporalne osadzenie osobowości implikuje również świadomość czasu, jako istotnego parametru wyznaczającego rytm życia, jego przebieg, początek i kres, co pozwala rozumieć etap, na którym się jest w kategoriach pewnej kontynuacji i ograniczenia zarazem (na ogół do określonej liczby lat). Postrzeganie życia w perspektywie temporalnej może intensyfikować procesy zarówno (auto)refleksji, jak również motywacji. Ograniczony czas na samorealizację i działania na rzecz innych nie pozwalają odkładać rzeczy ważnych na bliżej nieokreśloną przyszłość, ale wywierają dość silną presję na wdrażanie planów i podejmowanie celów właśnie wtedy, gdy są ku temu sprzyjające okoliczności: czas, energia i kontekst spraw życiowo ważnych. Jednocześnie nawet potoczna obserwacja, a cóż dopiero kliniczne doświadczenia pokazują, że często tak nie jest. Czas przynosi raczej bliżej nieokreślone pasmo szans, utrapień i nadziei, a nie przestrzeń do zagospodarowania. Nasuwa się więc pytanie, dlaczego tak jest i od czego to zależy? Skąd bierze się aktywne i bierne podejście do czasu? Jakie ma źródła i konsekwencje? Jak rzutuje na ogólne zadowolenie, jakość i bilans życia? To ważny przyczynek do dalszych badań tematu wyjaśnienie stanu psychicznego i osobistego osoby dorosłej

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания: избр. психол. тр.; Москва. Изд-во «Институт практ. Психологии»; Воронеж : НПО "МОДЭК", 1996. 382 с.
2. Выготский Л. Психология развития человека / Л.Выготский: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. 1136с.
3. Карл Густав Юнг. Психологические типы. СПб.: Азбука, 2001, 736 с.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості /Під ред. Л.М.Проколієнко; Упор. В.В.Андрієвська, Г.О.Балл, О.Т.Губко, О.В.Проскура. – Київ: Радянська школа, 1989. 608с.
5. Элкинд Д. Эрик Эриксон и восемь стадий человеческой жизни . Детство и общество. СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996.
6. Эриксон Э. Э Идентичность: юность и кризис. Москва. Издательская группа «Прогресс», 1996. 344 с.
7. Buhler, C. (1935). From birth to maturity: an outline of the psychological development of the child. London: Routledge & K. Paul.
8. Giddens, A. 2009. Sociology. Sixth edition. Cambridge: Polity Press.
9. Hermans, H. J. M. and Dimaggio, G. (2007) Self, identity, and globalization in times of uncertainty: A dialogical analysis. Review of General Psychology, 11(1).
10. Turner J., Helms D. B. (1989). Contemporary adulthood. Philadelphia: Fort Worth, TX : Holt, Rinehart &Winston.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Anan'ev B. G. Psihologiya i problemy chelovekoznanija: izbr. psihol. tr.; Moskva. Izd-vo «Institut prakt. Psihologii»; Voronezh : NPO "MODEK", 1996. 382 s.
2. Vygotskij L. Psihologiya razvitiya cheloveka / L.Vygotskij: Izd-vo Smysl; Eksmo, 2005. 1136s.
3. Karl Gustav Jung. Psihologicheskie tipy. SPb.: Azbuka, 2001, 736 s.
4. Kostyuk G.S. Navchalno-vihovnij proces i psihichnij rozvitok osobistosti /Pid red. L.M.Prokolienko; Upor. V.V.Andrievska, G.O.Ball, O.T.Gubko, O.V.Proskura. – Kii: Radyanska shkola, 1989. 608s.
5. Elkind D. Erik Erikson i vosem stadij chelovecheskoj zhizni / Erikson E. Detstvo i obshchestvo. SPb.: Lenato, AST, Fond «Universitetskaya kniga», 1996.
6. Erikson E. E Identichnost: yunost i krizis: Per. s angl./ Obshch. red. i predisl. Tolstyh A. V. Moskva.: Izdatel'skaya gruppa «Progress», 1996. 344 s.Buhler, C. (1935). From birth to maturity: an outline of the psychological development of the child. London: Routledge & K. Paul.
7. Giddens, A. 2009. Sociology. Sixth edition. Cambridge: Polity Press.
8. Hermans, H. J. M. and Dimaggio, G. (2007) Self, identity, and globalization in times of uncertainty: A dialogical analysis. Review of General Psychology, 11(1).
9. Turner J., Helms D. B. (1989). Contemporary adulthood. Philadelphia: Fort Worth, TX : Holt, Rinehart &Winston.

T. Tkach, A. Koverzneva

AGE PECULIARITIES OF THE MENTAL AND PERSONAL STATE OF THE OLDER PEOPLE

In the modern world the tendency of the increase of human life duration exists. It makes a topical issue the updating of age periodizations schemes. In this article were analyzed the modern periodizations of mental development, were determined the boundaries of age stages of adulthood, was described the specifics of key competencies development during every stage. The aim of the study was to analyze the available in the literature age periodization schemes and to identify current trends of changes in the main stages of ontogenesis.

Keywords: *maturity, age crisis, personality, the life cycle, periodization of mental development, human ontogenesis.*

Т.Ткач, А.Коверзнева

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХИЧЕСКОГО И ЛИЧНОСТНОГО СОСТОЯНИЯ ЛЮДЕЙ СТАРШЕГО ВОЗРАСТА

В современном мире наблюдается увеличение средней продолжительности жизни человека, актуализирует вопрос обновления схем возрастных периодизаций. В статье проанализированы современные периодизации психического развития личности, определены границы возрастных стадий взрослости. Целью исследования было проанализировать имеющиеся в психологической литературе схемы возрастной периодизации и выявить современные тенденции изменений границ основными этапами онтогенеза.

Ключевые слова: *взрослость, возрастные кризисы, личность, жизненный цикл, периодизация психического развития, онтогенез человека.*